

1. INKLUSION – FRÅN IDÉ TILL VERKLIGHET

Kristina Ström

Undervisningsarrangemangen för elever med olika typer av inlärningssvårigheter och funktionsnedsättningar är ett återkommande debattämne i våra skolor. Att dessa elever behöver kvalificerad undervisning (specialundervisning) är ett erkänt faktum, men då det gäller skolplacering och övriga undervisningsarrangemang går åsikterna i sår. Kutymen har i huvudsak varit att placera elever med särskilda pedagogiska behov i specialskolor och specialklasser och det har hävdats att dessa lärandemiljöer är de mest optimala för elever med funktionshinder. Detta har dock i allt högre grad börjat diskuteras och ifrågasättas och det är inte längre någon självklarhet att elever med särskilda pedagogiska behov får sin undervisning i segregerade¹ utbildningsmiljöer. Integrering eller inklusion är idag ett reellt alternativ för allt fler elever med funktionsnedsättningar.

Begreppet inklusion

Begreppet inklusion har idag långt ersatt begreppet integrering/integration som ledande princip för organiseringen av undervisningen för elever med funktionshinder. Båda begreppen betyder innehållsmässigt samma sak, en strävan att länka samman allmänundervisning och specialundervisning till ett utbildningssystem som har beredskap att möta alla elevers särskilda pedagogiska behov. Integreringsbegreppet har emellertid fått en något annan innebörd än inklusion (t.ex. Rosenqvist, 1996; Emanuelsson, 2001). I begreppet integrering (liksom också i begreppet mainstreaming) innefattas idén om att det existerar två parallella och per definition två ojämlika utbildningssystem, allmänundervisning för majoriteten av elever och specialundervisning för de elever som bedöms sakna förutsättningar att tillgodogöra sig undervisningen i den vanliga klassen. Integrering innebär enligt detta synsätt överföring av elever från det parallella specialundervisningssystemet till allmänundervisningen. Representanter för minoritetsgruppen (elever i specialundervisning) ges, förutsatt att vissa kriterier uppfylls, tillträde till majoritetsgruppens undervisning (allmänundervisningen). I begreppet inklusion finns däremot ingen implikation om två separata skolsystem utan inklusion innebär förekomsten av ett enda skolsystem för samtliga elever.

Med inklusion i utbildningssammanhang avses ett utbildningssystem, där alla elever, oberoende av inlärningsförutsättningar och/eller handikapp (t.ex. fysiska, intellektuella, emotionella, sociala och språkliga handikapp) har rätt att få undervisning i sin närskola. Inklusion handlar inte enbart om att ge tillträde till allmänundervisningen för ett relativt litet antal elever med funktionsnedsättningar, inklusion är en mer genomgripande strukturell förändring vars mål är att erbjuda alla elever god undervisning i en för alla elever gemensam skola, **en skola för alla.**

Inklusion kan också ses i ett vidare, samhälleligt perspektiv. Då avser begreppet inklusion en strävan att minska alla inlärningshinder, inte bara hinder som uppkommer som en följd

¹ Med segregerad utbildningsmiljö avses i detta sammanhang ett från allmänundervisningen organisatoriskt differentierat utbildningssystem. Segregation/segregering kan således begreppsmässigt uppfattas som motsatsen till integration/integrering. Integration avser närmast slutmålet, ett utbildningssystem där alla elever är delaktiga, medan integrering avser processen mot ett tillstånd där ingen elev utesluts på grund av något funktionshinder.

av funktionsnedsättningar och/eller inlärningssvårigheter, utan också inlärningshinder som orsakas av andra faktorer (t.ex. ras, ursprung, kön, religion och socioekonomisk status). Inklusionsprincipen handlar i grund och botten om att i utbildningen främja mänskliga rättigheter, social rättvisa, jämlikhet och deltagande för samtliga grupper i samhället som löper risk att segregeras och marginaliseras (Väyrynen, 2001).

Förankring internationellt . . .

Inklusion är ett begrepp som är starkt förankrat i såväl nationella som internationella styrdokument. De flesta länder har på ett ideologiskt och politiskt plan uttryckt en strävan mot en inklusiv skola. Under 1990-talet kom FN och Unesco med ett antal utbildningspolitiska initiativ, som poängterade handikappade barns rätt att gå i sin närskola tillsammans med sina icke-handikappade kamrater (t. ex. Persson, 2001; Savolainen, Kokkala & Alasuutari, 2001). Jomtiendeklarationen från 1990 innebar startskottet för en världsomspännande strävan mot inklusion, ett utbildningssystem där ingen på grund av funktionshinder kan uteslutas från skolgemenskapen. Också i FN:s standardregler (1993) är utbildningsmässig jämlikhet för personer med funktionshinder klart uttryckt. Vidare poängteras skolmyndigheternas ansvar för att anordna undervisning för elever med särskilda pedagogiska behov inom ramen för den allmänna undervisningen. Det kanske viktigaste dokumentet gällande riktlinjer för den inklusiva skolan är Salamanca-deklarationen från 1994. Den bärande principen i deklarationen är att en inklusiv lärandemiljö är den bästa garanten för att utsatta elevgrupper inte skall diskrimineras i utbildningssammanhang. Den inklusiva skolan har en förpliktelse att undervisa alla barn tillsammans, oberoende av inlärningsförutsättningar. På så sätt främjas en positiv inställning till olikhet och individuella skillnader och därmed läggs också grunden för ett mera jämlikt samhälle som värdesätter heterogenitet.

. . . och i Finland

Även i de finländska utbildningspolitiska styrdokumenterna har man uttryckt en strävan mot en inklusiv skola. I lagen om grundläggande utbildning (628/1998) stadgas att "elever med lindriga inlärnings- och anpassningssvårigheter har rätt att få specialundervisning utöver den övriga undervisningen". Elever med lindriga svårigheter har således rätt till de vanliga lärandemiljöerna. Lagstiftarna har emellertid inte explicit utsträckt denna rätt till att gälla elever med gravare svårigheter (elever överförda till specialundervisning). För dessa elever skall specialundervisningen i mån av möjlighet ordnas "i samband med den övriga undervisningen, annars i specialklass eller på något annat lämpligt ställe". Lagens intention är dock klar, man förespråkar inklusiva lösningar framom specialklasslösningar.

Grunderna för grundskolans läroplan (1994, 2000) tar också ställning för integrering. "Undervisning i en grupp inom allmänundervisningen bör övervägas också då en elev har inlärningssvårigheter som beror på t.ex. handikapp, sjukdom eller någon annan motsvarande orsak. Härvid förutsätts dock att pedagogiska och övriga förhållanden i gruppen är lämpliga med tanke på elevens inlärning och att nödvändiga stödåtgärder står till buds." I de 2002 utkomna grunderna för grundskolans läroplan för årskurserna 1-2 ges beslutanderätten om skolplacering till lärare och föräldrar: "När en elev tagits in eller överförs till specialundervisning bör läraren och föräldrarna besluta om denna elev kan integreras i den vanliga undervisningen." Samma förbehåll som i de tidigare läroplansgrunderna finns dock kvar. Om det inte är möjligt eller ändamålsenligt med undervisning i vanlig klass skall undervisningen ordnas helt eller delvis i specialklass eller på något annat lämpligt ställe.

På det politiska och ideologiska planet råder konsensus, såväl nationellt som internationellt, om att undervisningen av elever med funktionsnedsättningar skall ordnas inom ramen för den allmänna undervisningen. På skolplanet är bilden emellertid en annan. Fortfarande undervisas majoriteten av de elever som överförs till specialundervisning i specialskola eller specialklass. Vad beror då den långsamma inklusionsutvecklingen på? Moberg (2001) räknar upp tre orsaker: 1. Skollagstiftningen förpliktar inte kommunernas skolmyndigheter att förverkliga lagens anda i praktiken. 2. Faktorer som är förknippade med skolan som organisation. 3. Attitydmässiga hinder hos de yrkesgrupper som verkar i skolan. Dessa yrkesgrupper är i en nyckelposition då det gäller förverkligandet av inklusion. Så länge det inom skolledning och lärarkår råder en allmän uppfattning om att inklusion är ett eftersträvansvärt mål på det principiella planet, men att det på det lokala planet är svårt att förverkliga, sker ingen pedagogisk utveckling, varken inom allmänundervisningen eller specialundervisningen.

Målsättning

Vi har långt kvar till en inklusiv skola där alla elever erbjuds god undervisning utgående från sina egna förutsättningar. Trots detta är man överens om att målet är en skola för alla. Hur skall då detta mål nås? På basen av studier gjorda inom OECD (OECD, 1999; Evans, 2001) har man utarbetat ett tiopunktsprogram för en inklusiv skola:

1. Med utgångspunkt i idén om mänskliga rättigheter tar skolor, lärare och skoladministratörer ansvar för undervisningen av alla elever.
2. Skolorna utvecklas till s.k. lärande organisationer. Detta innebär att hela skolsamfundet fördomsfritt antar de utmaningar som ökad mångfald för med sig och lär sig gradvis att undervisa elever med individuella pedagogiska behov. Skolans ledning ansvarar för att de ekonomiska och personella resurserna möjliggör inklusiva lösningar. Lärarna välkomnar alla elever och utvecklar flexibla rutiner.
3. Lärarna är beredda att utveckla sina arbetssätt och undervisningsmetoder samt att individualisera undervisningen utgående från läroplanen så att alla elever kan lära sig i enlighet med sina förutsättningar.
4. Inklusion är en utmaning för såväl lärarutbildning som fortbildning. I grundutbildningen fäster man vikt vid nödvändiga kunskaper och färdigheter samt lägger grunden för positiva attityder. Lärarfortbildningen är skolbaserad och upplagd så att den går hand i hand med det dagliga arbetet i skolan.
5. Lärarkåren samarbetar kontinuerligt med specialister, både i och utanför skolan. Även samarbete med handikapporganisationer värdesätts, eftersom dessa kan stöda familjerna till elever med funktionshinder, vilket i sin tur kan främja elevernas inläring.
6. Specialisterna har beredskap att uppmuntra, hjälpa och stöda lärarna. På detta sätt kommer den specialiserade kunskapen hela skolsamfundet till del och lärarna får en ökad beredskap att själva hantera bl.a. inlärningssvårigheter.
7. I en inklusiv skola har föräldrarna ett starkt engagemang. Man poängterar också vikten av att elever med funktionshinder är delaktiga i sin närmiljö, inte bara i skolan.
8. Skolan evalueras kontinuerligt. Det är av största vikt att allmänheten, politiker, skoladministratörer, föräldrar, lärare och elever har insyn i hur skolsystemet fungerar både på det lokala och nationella planet.
9. Inom den inklusiva skolan fästs uppmärksamhet vid att elever med funktionsnedsättningar inte missgynnas och diskrimineras vid resurstilldelningen. Man arbetar för ett system där resurstilldelningen inte är knuten till någon viss

organisatorisk eller administrativ lösning, t. ex. placering i specialskola eller specialklass.

10. Skolan verkar aktivt för att få till stånd en utbildningspolitisk linje som främjar inklusion på alla nivåer i samhället.

Överenskomna principer om jämlikhet och mänskliga rättigheter ligger till grund för den inklusiva skolan. Inklusion är dock mer än en idé och ett utopiskt mål. Inklusion är en reell möjlighet och förverkligad på rätt sätt kan den bidra till att förbättra inlärningsresultaten för såväl elever med som utan funktionsnedsättningar (Evans, 2001). Inklusion har således förutom ett socialt berättigande (principen om delaktighet och mänskliga rättigheter) också ett pedagogiskt berättigande (Persson, 2001). Omfattande studier (s.k. metaanalyser) om inklusion och integrering tyder på att inklusiva lärandemiljöer är minst lika effektiva med avseende på elevers kognitiva och sociala utveckling än segregerade utbildningsmiljöer (Moberg, 2001). I Finland har inga motsvarande studier gjorts, men det finns väl fungerande modeller på många håll i landet. Dessa modeller förtjänar att dokumenteras och spridas till en större allmänhet och på så sätt fungera som inspirationskälla för kommuner och skolor som har planer på att utveckla såväl specialundervisning som allmänundervisning i riktning mot en inklusiv skola - **en skola för alla**.

Referenser

Emanuelsson, I.(2001). Integraatio ja segregatio. I verket: P. Murto, A. Naukkarinen & T. Saloviita (Toim.) Inklusionen haaste koululle. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Evans, P. (2001). Including students with disabilities in mainstream schools. I verket: H. Savolainen, H. Kokkala & H. Alasuutari (Eds.) Meeting Special and Diverse Educational Needs. Making Inclusive Education a Reality. Helsinki, Ministry for Foreign Affairs of Finland. Department for International Development Cooperation & Niilo Mäki Institute.

Moberg, Sakari (2001). Integraation ja inklusiivisen kasvatuksen ideologia ja kehittyminen. I verket: M. Jahnukainen (Toim.) Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa. Helsinki, Lastensuojelun keskusliitto.

OECD (1999). Inclusive education at work. Students with disabilities in mainstream schools. Paris, OECD.

Persson, B. (2001). Elevers olikheter och specialpedagogisk kunskap. Stockholm: Liber.

Rosenqvist, J. (1996). Integration – ett mångtydigt begrepp med många innebörder. I verket: T. Rabe & A. Hill (Red.) Boken om integrering. Malmö: Corona AB.

Savolainen, H., Kokkala, H. & Alasuutari, H.(2001). (Eds.) Meeting Special and Diverse Educational Needs. Making Inclusive Education a Reality. Helsinki, Ministry for Foreign Affairs of Finland. Department for International Development Cooperation & Niilo Mäki Institute.

Väyrynen, S. (2001). Miten opitaan elämään yhdessä? Inklusionen monet kasvot. I verket: P. Murto, A. Naukkarinen & T. Saloviita (Toim.) Inklusionen haaste koululle. Jyväskylä: PS-Kustannus.

